

ХАРТІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ОСНОВНІ ПРАВА – НОВА ВІХА РОЗВИТКУ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Янчук Наталія Дмитрівна,

к.ю.н., доцент,

*професор кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ
Одеса, Україна*

Вступаючи в нове тисячоліття, Європейський Союз зробив ряд важливих кроків на шляху подальшої інтеграції європейських держав в рамках наднаціонального утворення. Одним з таких кроків стала Хартія Європейського Союзу про основні права (далі – Хартія) [2]. Даний документ був розроблений в 2000 році спеціальним Конвентом на чолі з Р. Герцогом та прийнятий європейськими інституціями 7 грудня 2000 р. в м. Ніцца.

Мета дослідження – проаналізувати новітні тенденції розвитку та юридичного закріплення прав людини в Європейському Союзі на прикладі Хартії ЄС про основні права.

Низка ідей, які розвиваються у дослідженні, опираються на праці українських та зарубіжних дослідників, серед яких – Ф. Джейкобз, С. Добрянський, К. Ентін, С. Кашкін, О. Лукашева, П. Рабінович, С. Росс, В. Тичина, Й. Фритц-Ваннаме та ін. Безумовно, праці вказаних вчених містять масу фундаментальних положень, що стосуються європейських стандартів прав людини, проте каталог прав людини Європейського Союзу є фактично новою сферою для науки міжнародного права та права Європейського Союзу, а його вивчення має науковий та практичний інтерес.

На перших етапах формування Європейського Союзу питанням прав людини не відносилось до пріоритетних напрямів європейської інтеграції. Питання прав людини виносились в сферу політичної співпраці держав-членів в рамках Ради Європи. З часом, все більше визнання отримала ідея наділення людини «європейськими» правами та закріплення цих прав на рівні

Європейського Союзу. Саме з метою наділення Європейського Союзу власним «біллем про права» була прийнята Хартія.

Хартія вигідно відрізняється від інших стандартів прав людини, що були прийняті на універсальному та регіональному рівнях. При аналізі тексту Хартії звертає на себе увагу глибока структурна опрацьованість даного документу. Особливо помітним це є в порівнянні з міжнародними стандартами прав людини, що були прийняті півстоліття назад. З кінця 70-х років ХХ ст. в міжнародному праві чітко прослідковується тенденція до створення текстів міжнародних документів більш зрозумілих пересічним громадянам, зручних для цитування та роботи з ними. І Хартія увібрала в себе найкращі традиції юридичної техніки.

Відмінною рисою Хартії є унікальний підхід до класифікації прав та свобод людини. Критерієм класифікації виступає не предмет права, а цінності, на захист яких спрямовані закріплені права. Хартія розподіляє права та свободи на шість класифікаційних груп: гідність, свобода, рівність, солідарність, громадянство та правосуддя. Очевидно, що цим фундаментальним категоріям судилося стати базовими принципами правового статусу громадянина Європейського Союзу, замінивши собою лозунг Великої Французької революції 1789 року: «Свобода, рівність, братерство». Зміст перерахованих принципів розкривається в розділах Хартії. Перейдемо до їх стисло розгляду.

Розділ I «Гідність» містить норми, спрямовані на захист людської гідності, на забезпечення гідних умов існування людської особистості в суспільстві (напр., право на життя, заборона рабства, катувань тощо). Розділ II «Свободи» присвячений так званим «негативним» правам людини: право на свободу та особисту недоторканість; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на захист персональних даних; свобода думки, совісті та релігії, свобода мистецтва та науки, свобода підприємництва тощо. Розділ III «Рівність» закріплює принцип рівності в різних його проявах. Особливістю Хартії є досягнення не лише формально-юридичної рівності, але й фактичної

рівності всіх членів суспільства. Підтвердженням цього виступає закріплення прав осіб, що потребують підвищеного соціального захисту, зокрема, діти, інваліди та люди похилого віку. Розділ IV «Солідарність» спрямований на досягнення соціальної справедливості в суспільстві. В ньому значна увага приділена пом'якшенню протиріч між найманими працівниками та роботодавцями, зокрема: право працівників на страйк; право на безкоштовну допомогу в працевлаштуванні; права працівників підприємств на інформацію на захист; право на свободу асоціацій; право на колективні переговори та колективні дії; право на захист у випадку необґрунтованого звільнення; право на звернення в службу зайнятості; право на заборону дитячої праці; захист молоді на робочому місці тощо. Розділ V «Громадянство» включає право на доступ до документів; право на подання скарги на порушення прав людини до Омбудсмена; право на подання петиції до Європарламенту; свободу пересування та проживання в ЄС громадян третіх країн; «права на належне управління», що представляє собою комплекс повноважень та гарантій, що надаються громадянам ЄС та іншим фізичним та юридичним особам у їх відносинах з інститутами, органами та установами ЄС: право на неупереджений, справедливий розгляд своєї справи в розумний строк, право бути заслуханим, обов'язок адміністрації вмотивувати свої рішення, право відшкодування збитків тощо. Розділ VI «Правосуддя» закріплює юридичні гарантії прав особистості переважно в рамках кримінального процесу: ефективний судовий захист порушених прав; презумпція невинуватості; неприпустимість зворотної сили закону; заборона засудження за один і той же злочин двічі тощо. Розділ VII «Загальні положення, що регулюють тлумачення та застосування Хартії», є заключним. Його призначення: визначити умови та порядок застосування Хартії органами ЄС та державами-членами, а також урегулювати питання про співвідношення її норм з іншими джерелами права, що регламентують права людини на універсальному, регіональному та національному рівнях [2].

Аналіз положень Хартії дозволяє відмітити її ключову особливість. Не дивлячись на те, що даний документ вносить ряд суттєвих новел в регулюванні правового положення особистості, тим не менш Хартія декларує більшість прав та свобод людини в доволі узагальнюючій формі, не приділяючи належної уваги обов'язкам людини, а також обмеженням прав людини та умовам їх реалізації. Все це дозволяє характеризувати Хартію як результат «попередньої кодифікації всього масиву європейських міжнародних угод, а також конституційних традицій та конституційної практики окремих європейських держав в області прав людини».

В зв'язку з цим в фаховій літературі висловлюється критичні міркування стосовно прийняття Європейським Союзом власного «біля про права». Для чого взагалі потрібно було приймати, якщо всі нинішні 27 держав-членів ЄС одночасно виступають повноправними членом іншої відомої і досить впливової на європейському континенті міжурядової організації – Ради Європи, – відповідно, вже прийняли на себе у встановленому порядку юридичні зобов'язання з дотримання положень Конвенції про захист прав та основних свобод? Це тим більше цікаво, якщо врахувати, що всі права, що передбачені Хартією, засновані на фундаментальних правах і свободах, визнаних Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, а також на конституційних традиціях держав Європейського Союзу? Іншими словами, виникає досить закономірне питання: чи не являються положення Хартії 2000 р. простим дублюванням того, що давно зафіксовано в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, прийнятої на півстоліття раніше [4, с. 21].

Залишається дискусійним питання стосовно створення та функціонування механізму захисту прав людини в рамках Європейського Союзу. Останній, як відомо, повинен, «по-перше, бути заснований на обов'язковій для держав міжнародній угоді (договорі, конвенції), а, по-друге, передбачати існування контрольного механізму за його дотриманням [3, с. 35]. На даний момент, за оцінками більшості спеціалістів, даним критерієм в

повній мірі відповідають лише три регіональних системи захисту прав людини, що створені та функціонують в рамках Ради Європи, Організації американських держав і Африканського союзу. Європейський Союз не входить до їх числа, оскільки створений, перш за все, з метою поглиблення економічної та політичної інтеграції держав-учасниць і до того ж не відповідає жодному з вищеуказаних критеріїв. Варто також відмітити, що права людини – саме та сфера, котра довгий час знаходилась «в тіні» інших, більш значимих інтеграційних процесів Європейського Союзу, сфера, якою Європейський Союз майже не опікувався, а національні держави з їх відмінними традиціями основних прав займались вже давно [1, с. 8].

Контент-аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що Хартія не закладає новий стандарт прав людини, а лише намагається перенести його на новий рівень. Можна погодитись з тезою стосовно того, що «в силу свого компромісного характеру вказана Хартія стала узагальнюючим, схематичним документом, сфера застосування якого до того ж обмежена діяльністю інститутів, органів та установ ЄС і розповсюджується на національний рівень лише в тій мірі, в якій держави реалізують право та загальну політику ЄС в рамках універсальних загальноєвропейських принципів субсидіарності та пропорційності. Тому Хартія за своїм статусом «прописана» на загальноєвропейському наддержавному «поверсі» правових регуляторів і, як правило, не «спускається» на рівень національного права держав-членів ЄС, не зачіпає змісту внутрішньодержавних правових актів, а тому і гарантовані нею права не можуть служити предметом і засобом захисту в рамках національної юрисдикції».

Таким чином, Хартію можна скоріше оцінити як політичний, а не юридичний документ. Незважаючи на це, вона є досить вдалою спробою кодифікації європейського права в області прав людини та визначила можливі перспективи та напрями подальшого розвитку. Перш за все, це прослідковується в принципово новому підході до побудови каталогу прав

людини. Хартія виступає своєрідним рамковим орієнтиром для проектування загальноєвропейського стандарту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Фритц-Ваннаме Й. Європа майбутнього. *Deutschland*. 2002. № 2. С. 3-15.
2. Хартія Європейського Союзу про основні права. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>.
3. Drzewicki K. Internationalization of human rights and their juridization. An introduction to the international protection of human rights: a textbook / ed. by R. Hanski and M. Suksi. 2nd rev. ed. Turku, 2000. 236 p.
4. The institutions and bodies of the European Union – Who's who in the European Union? – What difference will the Treaty of Nice make? A guide for European citizens. Luxembourg, 2001.